

Mirovna akcija Vatikana

Budući da su mirovni pokušaji Vatikana ovih zadnjih mjeseci ispunjavali štampu to će cijenjene čitače »Života« jamačno zanimati, kakovu je veliku mirovnu akciju za vrijeme svjetskoga rata poduzeo tadašnji Sveti Otac Benedikt XV. zajedno sa svojim Berlinškim nuncijem Pacelijem, — sadanjim Papom Pijom XII. Da se spriječi uzaludno prolijevanje krvi i strahote rata iznio je Sveti Otac 1917. godine svoje mirovne prijedloge. Ako te propozicije promotrimo, vidjet ćemo koliko bi drugačije izgledala sadanja evropska situacija, da ih se na vrijeme primilo.

Kad je veliki svjetski rat započeo, bio je tadanji moćni njemački car Vilim uvjeren, da će se ponoviti samo bitka kod Sedana (1. IX 1870.). Računao je sa brзом pobjedom, te je zato poslao onog vrućeg ljeta 1914. svoju vojsku u veliku borbu s izrekom: Kada padne lišće sa stabala bit ćete opet kod kuće! Međutim lišće nije palo jedamput, pače ni dvaputa šta više došla je i treća jesen, a još uvijek nije bilo pobjedonosnog završetka, naprotiv taj je završetak bio dalje nego ikada! Uvidjevši ovu činjenicu, pokušale su centralne vlasti (Njemačka, Austro-Ugarska i saveznice Turska i Bugarska) u prosincu 1916. da antanti posredništvom Wilsonovim podnesu mirovni prijedlog, ali su bile odlučno odbijene. Razlog bijaše, što je ratno stanje antante u ono doba bilo kud i kamo povoljnije od stanja centralnih vlasti.

Sveta Stolica, kolikogod je težila za mirom, nije tom zgodom mogla prijedloge aktivno da podupre. Već i sama činjenica da su centralne vlasti povjerile ulogu posredovanja liberalnom slobodnom zidaru Wilsonu, koji je zauzimao podrugljiv stav prema Vatikanu, zatvorila im je put. Osim toga budući da je Sveta Stolica bila i te kako dobro informirana o stanju stvari, prosudila je odmah, da antanta radi nejednake podjele sila, neće prijedloge prihvatiti. Ovo otklanjanje sa strane antante jednog prijedloga, koji je i od Svete Stolice podupiran, značilo bi diplomatski poraz za Vatikan, koji ne bi više mogao nastupiti kao posrednik mira sa onim zamašajem, koji bi kasnije u povoljnijoj situaciji možda urodio željenim plodom. K tome je još doprinio pristup Italije na stranu antante, koja je stavila izričiti zahtjev, da se ni u kojem slučaju ne smije dopustiti uplitanje Vatikana u tok rata ili u mirovne prijedloge. I radi toga bi se prema mišljenju vatikanskog predstavnika u Londonu, posredovanjem Svete Stolice 1916. mir više otegao nego

pomagao. Još nije bilo došlo vrijeme, i zato se Benedikt XV. ograničio na naglašavanja općenitih principa o miru, kao što je to bio učinio već više puta od svoga ustoličenja.

Za što nije bila podesna godina 1916., donijela je sama od sebe naredna godina. Ratna se vaga jako prevagnula u korist centralnih vlasti ljeta 1917. Ruska je vojska već bila blizu punom raspadu, a Amerika, koja je u proljeće navijestila rat centralnim vlastima, vrlo je sporo mogla dopremiti svoje čete i municiju radi njemačkih podmornica. Te iste podmornice ugrožavale su uvelike i Englesku, koja je stajala pred smrću od gladi. U Francuskoj su u isto vrijeme revolucionarnim pokretima demonstrirali protiv rata. Ogorčenje je izazvao poraz francuske ofenzive u proljeću 1917. i Ruska revolucija. Situacija centralnih vlasti bila je bez dvojbe trenutno bolja, ali su dakako i oni bili na kraju svojih sila. I s jedne i s druge strane se sve više glasova dizalo zahtjevajući što skoriji mir.

Sada je Vatikan smatrao, da je došao čas njegova posredništva. Tu svoju akciju mira počeo je s dugim i pomnim diplomatskim pripremama. Zahvaljujući svojim izvrsnim vezama, raspolagao je najboljim informacijama o razmjeru sila, mogućnostima i o raspoloženju kod vojske, vlada i naroda.

U tadanjoj situaciji odmah je Sv. Otac uvidio, da će najveći otpor njegovoj akciji pružati Njemačka, pa je najveću pažnju posvetio da nju predobije. Za ovu vanredno tešku zadaću izabrao je sadanjeg Papu, onda još mladog Eugena Pacelli-ja, koji je imao izvanrednih diplomatskih sposobnosti. Nedugo prije početka ove mirovne akcije, bio je Pacelli imenovan nuncijem u Münchenu, kao nasljednik u travnju 1917. umrlog nuncija Averse. Ovaj vrlo učeni državnik, koji je umio vrlo brzo i jasno prosuditi situacije, ubrzo je poslao iscrpnu informaciju Sv. Ocu o situaciji. Na temelju te informacije smatrao je papa da je došao čas da Vatikan stupi u akciju.

Novi Münchenski nuncij, — sadanji Sveti Otac — javio se 26. juna 1917. u Berlinu kod tadanjeg njemačkog kancelara Bethmann-Hollwega. Ovaj je međutim kratko vrijeme iza toga morao vjerojatno radi previše miroljubivih namjera, predati ostavku, a naslijedio ga je Michaelis. Premda je prvi poklonstveni posjet trajao vrlo kratko vrijeme, ipak je nuncij Pacelli našao priliku da spomene stvar mira. Ujedno je odmah saopćio, da Engleska neće ni da čuje o kakvim pregovorima, dok Njemačka ne dade obećanja za restauraciju Belgije. Kancelar je na to izjavio nakanu Njemačke za punu zadovoljstvinu Belgiji, dapače nije isključio mogućnost i nekih korektura u korist Francuske u Elzas-Lotaringiji. Ove izjave napuniše Pacellija nadom i s puno pouzdanja je čekao na susret s carem Vilimom. Taj je bio 1917. na Petrovo 29. lipnja. Vilim II. je vrlo ljubazno i srdačno primio novoga nuncija prigodom ovog svog prvog posjeta. Glas nekadašnjeg borbenog cara zvučio je mnogo blaže, a i držanje mu se pognulo u trogodišnjoj teškoj borbi. Skoro moljajući reče car nunciju: Papinstvo je jedina moralna sila koja može

stvoriti mir. Papinstvo imađe izvrsne veze ne samo s vladama i vladarima, nego putem svojih svećenika i s dušama priprostijega naroda. Ono posjeduje jednu ogromnu silu, a kao takova čeka ga velika uloga. On kao protestantski vladar takodjer priznaje, da sada samo papinstvo može da uspije. — Nakon toga gorko se potužio na socijaldemokrate, koji su na cijelom svijetu trgnuli k sebi akciju za mir. To, veli car, ne može voditi k dobru. Neka ih pretekne Sveta Stolica, i time će izvojštiti zahvalnost svih naroda i steći neprolaznih zasluga u povijesti.

Pacelli s najboljim nadama ostavlja carsku palaču. Sada je počeo jednomjesečni ogromni naporni rad, te je istovremeno tekla i priprema antantskih država. Trebalo je upoznati njihove zahtjeve.

Konačno 1. augusta 1917. pošalje Sveti Otac glavi svake zaraćene zemlje svoju notu mira doslovce istoga sadržaja. Ta nota je remek djelo diplomacije. Glavne točke su slijedeće: Kao najosnovniji princip postavlja ta nota: « da na mjesto grubog nasilja oružja stupi moralna snaga prava ». Daljnji su osnovni principi:

a) Neka započne progresívno razoružanje pod obostranom nepristranom kontrolom.

b) Za rješenje spornih pitanja neka bude obvezatan internacionalni obranični sud.

Osnovni uvjeti mirovnih konferencija neka budu slijedeći:

1) Jamstvo slobode za sva mora.

2) Uzajamni otpust ratnih šteta.

3) Uzajamni povratak tokom svjetskog rata zaposjednutih teritorija. Poimence: Njemačka izpražnjuje Belgiju i osvojena francuska teritorija, s jedne strane, a antanta vraća Njemačkoj zaposjednute kolonije!

4) Sporna teritorijalna pitanja neka se riješe s jedne strane između Njemačke i Francuske, a s druge strane između Austrije i Italije tako, da se u miroljubivom duhu uzmu u obzir želje stanovnika tih teritorija.

5) Balkanske države neka dobiju svoje državne samostalnosti. »»

6) Neka se uspostavi samostalna Poljska.

7) Engleska neka vrati Turskoj područja, koja je zaposjela. Sveti Otac na kraju note dirljivim riječima pozivlje na mir vođe naroda i opominje ih na tešku odgovornost, koja ih tereti pred Bogom i ljudima.

Nažalost, duh mržnje nadvladao je i u onim kobnim časovima miroljubive nagone narodnih vođa. Među antantskim državama Francuska i Italija nisu smatrale da papinska nota ne sadržava postignuće njihovih ratnih ciljeva, te su je neprijazno primile. Amerika je još bila puna svježeg borbenog poleta, i gorila od mržnje prema Njemačkoj radi njezinih podmornica. Wilson je oholo odbio papinske prijedloge. Ključ antantske situacije bio je međutim u

rukama Engleske. Činilo se dobrim znakom što se ona pokazala sklonom za pregovore. Mnogo prije Nijemaca, već 21. kolovoza predao je grof Salis, engleski poslanik u Rimu, odgovor predsjednika engleske vlade Balfour-a na papinsku notu. Odgovor naglašuje, da je engleska voljna pregovarati samo uz uvjet, da Njemačka podkrepí s dovoljno osiguranja svoja obećanja za uspostavu Belgije, i da pruži takove nedvojbene garancije, koje će isključiti i u budućnosti strahote, koje već godinama pustoše svijet. Nuncij Pacelli je bez oklijevanja saopćio Berlinu engleski odgovor, — i mirovna bi konferencija mogla početi, ali je njemačka vlada nerazumljivo dugo oklijevala sa odgovorom.

Vatikansku notu od 1. kolovoza i engleski odgovor, proučavao je posebno za to sazvani odbor Reichstaga od 7 lica, tek 10. rujna, dakle je prošlo 6 tjedana. Ovaj odbor, koji je bio snabdjeven posebnim punomoćima našao je da se mogu primiti zahtjevi glede Belgije, i skicirao je odgovor, koji bi trebalo dati Vatikanu. Drugi dan je taj skicirani odgovor došao radi sankcije pred krunsko vijeće, koje je takodjer dalo svoj pristanak. Izgledalo je, da će sve biti u najboljem redu.

Međutim kancelar Michaelis, nasljednik Bethmann-Holwega, koji je u međuvremenu predao ostavku nije se mogao osloboditi svojih protestantskih predrasuda, i zgražao se pred jednim eventualnim mirom, koji bi nastao posredstvom Pape, te je na vlastitu ruku udario drugim putem. Zamolio je neutralnu Španjolsku, da ona mjesto Pape posreduje. Istom kad je Španjolska odlučno odbila da se umješa u bilo kakovoj formi ili ulozi u svjetski rat odlučio je da odgovori Vatikanu. Michaelisov odgovor primio je Vatikan 22. rujna, dakle je i opet prošlo 14 dana. Ovaj je odgovor uvelike razočarao državnog tajnika Gasparria, jer se mjesto konkretnih protuprijedloga kretao u velikoj općenitosti. Gasparri i Pacelli su smjesta odgovorili: Žale, vele nedovoljno precizirano njemačko shvaćanje i traže konkretan stav. Nato je 24. došao tajni odgovor, koji je međutim već bio izričito negativan i tako je ta akcija nažalost propala.

Nakon — za centralne vlasti — tako tragično završenog svjetskog rata sa više strana se oštro napadalo na ondašnjeg kancelara Reicha Michaelisa optužujući ga da je skrivio neuspjeh primirja 1917. godine. Protiv ovih optužba izdao je Michaelis kasnije svoje uspomene pod naslovom »Für Staat und Volk« (Za državu i narod), u kojima među ostalim veli, da vatikanski prijedlozi nisu bili dovoljno jasni, da nije bilo dovoljno osigurana diskrecija preko Svete Stolice, da se Engleska nije službeno bavila namjerom za sklapanje mira i da radi toga nije moglo doći do časnog mira 1917.

Friedrich Ritter von Lama u svojoj knjizi: »Die Friedensvermittlung Papst Benedikt XV. und ihre Vereitlung durch den Deutschen Reichskanzler Michaelis« (»Posredništvo za mir Pape Benedikta XV. i njegovo

osujećenje po njemačkom Reichskanzleru Michaelisu») izašoj 1932. godine naprotiv dokazuje krivnju Michaelisovu.

Lama je punih 12 godina pretraživao njemačke arhive, i opovrgava svaki Michaelisov izgovor autentičnim dokumentima. Nije istina, — veli Lama — da bi radi internacionalnog sastava kardinalskog zbora prijetila indiskrecija za papinim posredništvom započete dogovore, jer je opće poznata stvar, da Sveti Otac ovako važna pitanja prethodno uopće ne povjerava kardinalskom zboru, nego tek postignuti rezultat, saopćuje Sveti Otac na javnoj sjednici zbora. Osim toga objelodanjuje Lama autentičan akt o tome, kako je službena Engleska i te kako počela pregovarati o miru. Nije istina ni to, da viši njemački krugovi nisu htjeli mir. Citirajući pisma dokazuje, da je želio mir i car, i krunsko vijeće, i veći dio Reichstaga, i vrhovna vojnička komanda, (tu citira Ludendorfovo pismo, koji urgira mir, a znamo da je prije Ludendorff bio najveći nosioc borbenih ideja Njemačke.) Dakle s a m o Njemački radikalni protestantizam i pod njegovim utjecajem kancelar Michaelis nije htio mir!

Lama, da što bolje dokaže neistinitost Michaelisovih memoara, u svojoj knjizi paralelno na istoj stranici citira s jedne strane Michaelisova izlaganja, a s druge strane objelodanjuje zvanične akte, koji su djelomično od samoga Michaelisa protekli, a svi su prošli kroz njegove ruke i snabdjeveni su njegovim potpisom, o kojima on međutim u svojim memoarima uporno šuti, da se opravda. Saopćenja Fridricha Lame zaista teško terete Michaelisa, koga samo donekle spašava okolnost, da se kao zagriženi protestant nije mogao osloboditi zaslijepjenog protestantskog radikalizma, koji je u svojoj slijepoj umišljenosti a priori zauzimaio stav protiv svega, što je došlo sa strane Svete Stolice. Vođa tih radikalnih protestanata grof Albrecht Stolberg-Wernigerode navalio je u surovom tonu u jednom pismu na Benedikta XV. U ovom listu naglašuje citirajući Papine riječi: da nije potrebno da na mjesto grubog nasilja oružja stupi moralna snaga prava. Neka Njegova Svetost, — piše ironički — to samo prepusti njemačkom oružju, koje će najbolje sve udesiti.*

Interesantno je međjutim vidjeti do kakovih protuslovnih konstatacija dolazi kanadski francuski pisac Legault u svojoj knjizi »Pour la réconciliation par la vérité« (»Za izmirenje preko istine«), koja je izašla 1935. U toj knjizi on opet svaljuje svu krivnju, što se akcija Benedikta XV. izjalovila na antantu. Kao glavnog krivca naznačuje Wilsona, koji u svojoj mržnji prema Njemačkoj nemilosrdno dobacuje Papi, da zacijelo ne poznaje činjenica i njihovu težinu, jer onda — veli doslovce misleći na Nijemce — zacijelo ne bi bio došao na misao, da sa zločincima pregovara, i šta više da hoće osigurati da ostanu nekažnjeni«. S druge strane piše

* Znamo, što je udesilo. Dobro bi bilo, da se mnogi obožavatelji sile i danas u to zamisle. — Nap. Ur.

Legault o odgovorima Njemačke i Austrougarske sa priznanjem. Najviše hvali odgovor Karla IV. vladara Austro-Ugarske, koji bez ijednog uslova prihvaća Papinu mirovnu ponudu pišući slijedeće: »Pokrenuti duhom pomirljivosti i umjerenosti, vidimo u propozicijama Vaše Svetosti odgovarajući temelj za početak mirovnih pregovora.«

Oba pisca dakle dolaze do sasvim protivnih zaključaka. Nijemac Lama okrivljuje Nijemce, a Francuz Legault antantu, što su se izjalovili pokušaji Benedikta XV. Pitamo se gdje je istina?

Lama odlučuje na temelju savjesno istraženih autentičnih dokumenata. Lagault više radi s lakoćom svojstvenom žurnalisti. I on donosi autentične spise, ali nam ovi više pokazuju samo faktično dane konačne odgovore, ali nam ne baca dovoljno svijetla na događaje, koji su ih prethodili i na mogućnosti i suvislosti, koje se provlače između redaka. Pojednostiti koje on saopćava sakačije su, da se tako izrazim od Lama-ovih. Ali budući da još ostaje mnogo neobjelodanjenih dokumenata u toj stvari, izgleda da će još štošta izaći na javu, što bi moglo utjecati i na jednu i na drugu tezu. Da spomenem samo najvažnije: Arhivi Vatikana su još zatvoreni pred istraživačima. Jer premda bi Papinstvo bilo okrunjeno velikom slavom za ulogu, koju je igralo 1917., ono se toga radije odriče, nego da postavi eventualne osobe, koje su još na životu pred teške odgovornosti i time rasplamti strasti. Istom kad se budu jednom otvorile tajne vatikanskih arhiva onda će se moći stvoriti jasna slika o svemu tome.

Jedno se ne može mimoići, a to je da je njemački kancelar Michaelis učinio teških pogrešaka. Kad je svaki izgubljeni čas značio propast tisuća ljudskih života na frontama, bila je zbilja griješna lakomislenost ostaviti papinu notu preko mjesec i po dana bez odgovora. Ovaj se lakoumni propust temeljito osvetio! Ovih mjesec i po dana donijelo je naime radikalnu promjenu u korist antante. Engleska, jedini ozbiljni protivnik, koji je bio spreman na mirovne pregovore, našao je u međuvremenu načina, da se obrani od njemačkih podmornica, i oslobodila se blokade, koja je za nju značila, kako rekosmo i smrt od gladi. Amerika je na vrat na nos iskravala čete na francusko tlo. Francuska je ugušila svoje defetiste, koji su spoznali veliku unutarnju slabost centralnih vlasti. Mjesec dana prije bijahu svi uvjeti tu, da se počnu pregovori na temelju uravnotežene situacije, ali od sredine rujna dalje, situacija se definitivno prevagnula na štetu centralnih vlasti, i ta se situacija stalno pogoršavala do definitivnog sloma. Tko je dakle spriječio mirovni plan 1917? Jednaki dio imadu u tome obadviije strane!

Ta činjenica međutim nimalo ne umanjuje vrijednost velike-sežne papine akcije koja je zaista bila dostojna glave kršćanstva. I ovaj puta, kao svakiputa, kada se Rim upleo u sudbinu čovječanstva, uspjeh uloge Pape mira spasila bi čovječanstvo od mnogih zala.

Sveti Otac Papa Pio XII. stupajući stopama Benedikta XV., pokušao je ovih dana ponovno utjecati na evropske događaje. Ta sadanja akcija Vatikana još nije sasvim jasna, niti još imade autentičnih podataka.

Dne 8. V. o. g. donijele su novine slijedeću vijest pod naslovom: »P o m i r b e n a a k c i j a V a t i k a n a. Sastanak nuncija Orseniga i kancelara Hitlera, koji je trajao sat i pol.« Javlja ju iz Vatikana da je sastanak od 7. svibnja između apostolskog nuncija Orseniga i državnog kancelara Hitlera u Berchtesgadenu trajao sat i pol. Okolnosti, pod kojima je došlo do toga sastanka izazvale su velik interes, budući da je Msgr. Orsenigo otišao u Berchtesgaden istoga dana, kada je Hitler davao posljednje instrukcije von Ribbentropu, njemačkom ministru vanjskih poslova, u vezi sa razgovorima u Milanu, što dopušta pretpostavku, da su do sastanka u Berchtesgadenu doveli hitni razlozi, koji se dovode u vezu s posjetom msgr.-a Valeria, apostolskog nuncija u Parizu, francuskom ministru vanjskih poslova Bonnetu. Općenito se misli da bi ovi posjeti mogli biti izraz AKCIJE VATIKANA U KORIST MIRA.«

Narednih dana već javljaju novine slijedeće: Pariški službeni krugovi potvrđuju da je Vatikan poduzeo posredovnu akciju među ostalim i u francusko-talijanskim odnosima glede Sredozemnog mora. Papinski nuncij Valerio Valeri informirao je o tome Bonnet-a, pa je kaže se naišao na potpuno razumijevanje za mirno rješenje problema.

Apostolski nuncij u Londonu Godfrey bio je primljen u ministarstvu vanjskih poslova kod lorda Halifaxa, pa mu je tom prilikom podnio jedan nacrt Svete Stolice glede spasavanja mira. Lord Halifax odgovorio je načelno suglasan, ali pod uslovom da sve interesirane države unaprijed izjave svoj pristanak. Međutim kao i 1917., već se opet javljaju poteškoće. U Njemačkoj izgleda da se smatra Danziški problem kao pitanje, koje se ima riješiti samo između Reicha i Poljske, dok Francuska ima isto gledište u pogledu Sredozemnog mora sa Italijom. Skoro sve su novine pune hvale i pouzdanja u inicijativu Sv. Oca Pape. Međutim izgleda, da te vijesti ne odgovaraju sasvim istini. Vatikan se kao obično drži rezerviran, te samo ističe da Sv. Otac stalno vodi brigu, i stalno se moli a sada više nego ikada, da se održi mir. No ta se njegova briga ograničuje na normalne diplomatske veze putem svojih nuncija u raznim mjestima Evrope, koji su stupili u vezu sa predsjednicima vlada i ministrima vanjskih posala, da im saopće žarke želje Sv. Oca Pape da se mir ne kompromitira i da se sva sporna pitanja riješe mirnim putem. Sv. Otac ulaže svoj autoritet u cilj održanja mira, ali o sazivu jedne konferencije nema ni govora.

Kao obično u vezi sa svjetskim događajima, i sada su neke novine čak i radio javile fantastične izmišljene vijesti na pr. da bi se ta navodna konferencija imala održati »u Vatikanu pod predsjedanjem Sv. Oca«. Svaki katolik je na čistu o tome, da ne može

biti govora o takovim absurdnim tvrdnjama. Bilo bi preuranjeno, kad bismo pravili odveć velike iluzije o zamašaju te inicijative, ali svakako se općenito opaža da je inicijativa Sv. Oca primljena u katoličkim krugovima sa oduševljenjem, a u krugovima vlada interesiranih država sa stanovitom simpatijom i ratna je psihoza kao na kratko popustila. Nipošto neću da ustvrdim da je to posljedica Papine intervencije d i p l o m a t s k i m putem, ali sam čvrsto uvjeren da će molitve, koje se po izričitoj želji Sv. Oca u mjesecu Marijinom diljem cijelog kulturnog svijeta dizahu do Nje — Prijestolja Mudrosti — biti uslišane.

Grof Petar Pejačević